

Ponència llegida en I Simposi Internacional Joan Vinyoli, celebrat els dies 15, 16 i 17 d'octubre de 2004 a Santa Coloma de Farners (Girona).

POESIA I SENTIT EN LA POÈTICA DE JOAN VINYOLI

Antoni Defez
(Universitat de Girona)

*Sóc en el fosc,
entre adormits, el vigilant de l'obra.*

Joan Vinyoli

En 1917 Ludwig Wittgenstein i el seu amic Paul Engelmann van intercanviar per carta algunes reflexions sobre el que podia ser la relació entre el llenguatge poètic i allò inexpressable. La conclusió fou, seguint el filòsof austríac, que

“només en no intentar expressar l'inexpressable aconseguim que *res* no es perdi. Tanmateix l'inexpressable estarà –inexpressablement- *contingut* en allò que ha estat expressat!”¹.

Em faig ressò d'aquestes paraules perquè crec que serveixen per entendre la relació que hi ha entre poesia i sentit dintre de la poètica de Joan Vinyoli. Dit breument: crec que Vinyoli acceptaria la tesi wittgensteiniana que el misteri, allò místic, allò numinós -l'inexpressable- no es pot dir, ni tan sols en poesia, sinó que només es pot mostrar; que només el poema ho pot mostrar quan no ho intenta dir, ja que si ho intentés es perdria. Ara bé, com aconseguir aquest mostrar a través del que es pot dir?

Una ruta, sovint seguida per algunes poètiques d'avantguarda, seria afirmar que es tracta de destruir la lògica inherent al llenguatge². Aquest, però, seria un pas en fals,

---

¹ Vid., McGuinness, B.F. (ed.), *Letters from Ludwig Wittgenstein with a Memoir by Paul Engelmann*, Basil Blackwell, Oxford, 1967, pàg: 37.

perquè no és possible pensar il·lògicament. I no perquè sigui difícil: una dificultat que pogués ser superada amb algun esforç especial. No, la lògica, tant pel que fa als seus principis bàsics -els principis de contradicció i d'identitat-, com respecte a les regles de formació de les expressions lingüístiques –diguem-ne, les regles d'ús de les paraules- és la condició del pensament o, si es vol, del llenguatge, del sentit, fins i tot del llenguatge poètic. Altrament, violar la lògica suposaria la cancel·lació, la destrucció de tot sentit possible i de tota comprensió. En suma: el disbarat³.

Tanmateix, hem de tenir present que el llenguatge va molt més enllà de la puresa buida i formal de la sintaxi lògica o gramatical: tant el llenguatge quotidià com el llenguatge poètic fan créixer i, alhora, s'alimenten de significacions. De manera, que si l'ús il·lògic del llenguatge ens menaria al disbarat, també hi podríem arribar, al disbarat, a partir d'un ús incorrecte de les paraules, tot i respectar la sintaxi lògica⁴. I ací

---

² Sense anar més lluny, el 18 d'abril del 2002 al Suplement de Cultura de l'Avui, Carles Hac Mor en un article titulat "La poesia, poesies i metapoesia" escrivia:

"Llegir alguns llibres de poemes a vegades és ben difícil, els versos ens llisquen i, tanmateix, hi sentim la, diguem-ne, musicalitat de la concatenació de mots, que no ens diuen res de coherent o lògic (...) No es tracta exactament de fruit, i encara menys de percebre què ens vol comunicar el poeta o què vol expressar. No hi ha, en aquests poemes, ni comunicació ni expressió. Es tracta simplement de llegir-los sense esperar-ne res (...) Tampoc no hi intervenen els sentiments, ni la bellesa, ni cap sublimitat, ni intel·lectualismes, ni ombra de moralismes. De fet, són poemes buidats de tot, estranyament neutres, en què el llenguatge no remet a res. I per això desconcerten i poden semblar difícils d'entendre, precisament perquè no hi ha res a entendre-hi. (...) Els mots hi són considerats coses que no signifiquen res (...) El poeta no hi diu res, ni tampoc calla; hi fa tota una altra cosa, i aquesta cosa és la seva poesia (...) I llavors, per al poeta, tot és a l'abast de la mà, emergent, i la mà de l'escriptura és a l'abast del Tot, del No-res (...) No cal que hi hagi estil, ni cap bri de matèria temàtica, ni d'estructura, ni d'idees, ni de reflexió, ni de cabrioles amb els mots (...) I talment qui enraona amb el llenguatge és el llenguatge mateix (...) En aquest extrem, la poesia ja no existeix i podem capir que només hi ha poesies, en un plural molt divers. I les especulacions sobre la poesia se'ns mostren o com a argumentacions sobreres sobre l'ofici de la poesia, el qual llavors trobem obsolet, o com a elucubracions idealistes que fan nosa". (Vid. també, del mateix autor, "De la poètica i la poesia de Víctor Sunyol", L'Espill nº 16, 2004).

³ En rigor, ni tan sols és possible negar la lògica –negar els principis d'identitat i contradicció-, perquè negar la lògica encara seria lògica: la negació és una operació lògica. En aquest sentit, allò que només podríem fer és prescindir de la lògica -passar de la lògica-, ser al·lògics, però no il·lògics. Amb això, però, ja no estariem pensant o parlant, sinó fent una altra cosa: per exemple, cridar, gemegar, riure, ballar, etc. O també convertir la poesia simplement en art sonor o visual.

⁴ Aquesta seria una de les causes, tot i que no l'única, d'allò que quotidianament es diu 'parlar (pensar) il·lògicament'. Ara bé, ací no estariem negant la lògica, sinó inferint falçament. La intensionalitat dels nostres llenguatges i, en concret, el caràcter borrós i obert dels nostres conceptes –és a dir, allò que

començaria una altra dimensió del problema, ja que les significacions de les paraules no són quelcom fix, quelcom fet i acabat, sinó que pel contrari tenen uns límits borrosos, una textura oberta, i entre si mantenen connexions, de vegades, inesperades.

En efecte, en aquest terreny cal que anem amb cura. D'una banda, perquè hi ha disbarats altament significatius: pensem només en la literatura de l'absurd, o en aquells productes literaris que fan versemblant el que seria inversemblant. D'altra, perquè molts dels recursos poètics depenen justament d'usar de manera llicenciosa o d'alterar, o fins i tot trencar, les relacions en què es troben les significacions establertes de les paraules. I això sovint amb el propòsit, com acabem de dir, d'explorar connexions inesperades entre les significacions, o de crear-ne de noves. De fet, la mateixa noció de 'sentit', i també la de 'comprensió', sobretot en literatura, són nocions vagues i difuses —diguem-ne, una qüestió oberta que cal redefinir constantment.

Amb tot, sentit i comprensió han de ser contemplats com a el límit de l'art i, en concret, de la poesia. Quan ens és impossible de trobar un sentit o entendre una obra —és a dir, quan després de molt esforç i ensinistrament l'obra no ens diu res o no sabem què fer amb ella-, ben bé podríem dir que aquesta obra ha fracassat. I és que l'art, la poesia, no ha de poder frustrar-nos sistemàticament⁵. Afortunadament, però, no és cosa nostra dilucidar ara la noció de sentit en l'art: només ens interessem per la manera com la poesia podria mostrar allò que no pot dir. I respecte això ja sabem que ni la il·logicitat,

---

signifiquen les paraules i les relacions que mantenen entre si les paraules en funció de llurs significacions—permeten transicions conceptuals i inferències il·legítimes. Aquest no és ara, però, el nostre problema.

⁵ Òbviament, ni els límits del sentit, ni la manera com caldria entendre el sentit, són els mateixos en poesia que en altres àmbits. La diferència, per dir-ho breument, rau en el fet que la poesia, a diferència per exemple de la música o la pintura, té com a marc de referència les significacions del llenguatge quotidià. Per aquesta raó les llicències expressives que són possibles en música o en pintura, no ho serien en poesia —per exemple, una poesia basada exclusivament en la sonoritat, el ritme o en la pictoricitat dels textos. Igualment, el que és possible en pintura no té per què ser-ho en música sense bloquejar la capacitat de l'oient per trobar o atorgar significacions, o sense esdevenir purament en art sonor.

ni tampoc desentendre's dels significats de les paraules –és a dir, desentendre's del sentit i de la comprensió-, poden ser els camins.

De tot això era conscient Vinyoli. En una entrevista a Ràdio Miramar de 1951, ho explicà molt clarament:

“...la poesia és una de les formes d'expressió verbal, la característica fonamental de la qual és el cant. Aquest és manifesta en una major accentuació del ritme verbal, en una potencialització màxima dels valors no intel·ligibles de les paraules, assolida mitjançant la càrrega emocional que hi posem, i que al seu torn transfigura el valor de llur significació. Perquè no hem d'oblidar que les paraules no deixen mai de posseir un valor d'intel·ligibilitat, és a dir, que sempre signifiquen quelcom, i que, per tant, l'efecte poètic ha d'aconseguir-se a través d'una significació, no prescindint d'ella”⁶.

Per a Vinyoli, la poesia era expressió verbal, un art de la paraula -no del so- que estaria caracteritzat per transformar-se en cant. Un art que arranca i depèn de la significació i la intel·ligibilitat quotidianes de les paraules, però que, per tal d'arribar a ser cant, ha de transfigurar aquestes significacions inicials, tot potenciant llurs valors no intel·ligibles, mitjançant el ritme, i sobretot, l'emoció, l'emoció amb què usem les paraules, l'emoció també que creen en nosaltres les paraules.

En 1982, en una carta adreçada a Lluís Busquets, Vinyoli reprèn el tema:

“Les paraules ho són ara tot o gairebé tot per a mi. Considero que el poeta ha de tenir greu cura i treballar amb elles (...) sense mai no oblidar, però, que cada paraula té un significat i que aquest l'ha d'aprofitar el poeta i és obligat que ho faci, però no, primordialment, en funció de la comunicació sinó del poema (...) Les paraules del poeta només en segon terme han de significar o designar. Han d'*evocar* sobretot. Quan algú, fins el més senzill, diu que troba poètica una cosa, poso per cas l'aurora o una fageda encesa a la tardor o una brunyida posta a l'hivern, vol significar un estat d'ànim que allò que veu o troba 'poètic' li fa pensar o 'sentir' una 'altra cosa' que podríem dir-ne 'permanència feliç' en lloc de caducitat o fugacitat. Tal vegada el sentit últim d'aquesta 'permanència feliç' seria el 'real poètic' “⁷.

---

⁶ Vinyoli, J., *Obra poètica completa*, Edic. 62. Barcelona, 2001, pàg: 482 (en castellà en l'original).

⁷ Vinyoli, J., *op. cit.*, pàgs: 502-503.

La idea sembla ser la següent: la finalitat del llenguatge poètic no és la comunicació, ni la descripció de fets o la designació d'objectes; tampoc, l'expressió dels sentiments o les emocions a la manera del sentimentalisme barroer. No, la finalitat del llenguatge poètic és el propi poema, i això només en tant que el poema –gràcies, diguem-ne, a l'emoció i als valors no intel·ligibles o quotidians de les paraules- evoca o remet a una altra realitat que no és la que el poema d'una manera literal presenta. O dit amb els conceptes wittgensteinians amb què començàvem: la finalitat del llenguatge poètic és el poema, en tant que aquest mostra quelcom a través del que diu en un sentit literal. Ara bé, com entendre en aquest context 'emoció' i 'valor no intel·ligible de les paraules'?

Vinyoli en 1955, en el seu Pròleg a *El callat*, després de desmarcar-se d'aquella manera d'entendre el fet poètic com un ofici, pacient i treballós, que vol extreure substància lírica del món –manera de fer que havia estat la dels seus primers llibres-, ens explica per què la poesia hauria de ser contemplada com un misteri quasi religiós o un exercici espiritual. La diferència, al seu parer, rau en el sentiment, en l'emoció entesa com a 'intuïció sentimental' que ens fa veure i viure la vida espiritual, la interioritat pròpia i aliena, allò profund de l'existència. Només aquesta intuïció sentimental o emocional permet –ve a dir-nos en aquelles pàgines- 'el cant líric essencial'.

Així les coses, la poesia ja no és tècnica ni ofici, sinó actitud i disposició, llibertat i risc, ideal de puresa, anhel d'autenticitat, que si bé pot menar a l'escriptura, no té per què fer-ho necessàriament. També, el silenci o la mera contemplació –pensem en aquest sentit en el que significa el títol *El callat*- són una possibilitat. En tot cas, el poema hauria de néixer sols d'una necessitat espiritual, i el poeta –podríem dir- ha d'escriure sols perquè no hi té més remei. I tant seria així, que fins i tot, de vegades, el

poeta no podrà proposar-se de dir quelcom fins el moment en què ho diu. Heus ací per què ni l'acumulació d'imatges o l'arabesc imaginatiu, ni altres recursos tècnics, haurien de ser la matèria del poema, sinó el cant líric essencial o profund que, despullat i simple, brolla de l'emoció, de la intuïció sentimental del poeta que fa ressonar i, alhora crea, valors no intel·ligibles o usuals de les paraules. Ho diu Vinyoli explícitament:

“...l'emoció lírica només troba el seu perfet compliment en paraules organitzades en poema. Tanmateix, quan el cant es forma així, després d'aquesta immersió en la vida profunda, les més senzilles paraules vénen armades d'una força que les situa automàticament en el pla del llenguatge poètic (...) Si el poeta parla com he dit, per bé que utilitzi el llenguatge corrent, les paraules ja no signifiquen en ell el mateix: ni, en tant que signes, ja no al·ludeixen a la realitat quotidiana, sinó a la que el poeta entreveu en la seva experiència profunda”⁸.

Vinyoli, recollint una tesi eliotiana, considera que la poesia, encara que estigui feta amb paraules i formes quotidianes, fins i tot quan el poeta s'expressa de manera directa o planera, sempre és simbòlica, metafòrica. I això perquè el poeta amb el seu llenguatge –amb el llenguatge de l'ús quotidià- sempre al·ludeix a una altra cosa, sempre mostra o evoca una realitat espiritual. I no es tracta, com podem comprovar fàcilment en els poemes de Vinyoli, que el poeta digui, anomeni o faci esment explícit d'allò sublim, místic o sagrat. Ni tan sols que en sigui el pastor, com voldria Heidegger. No, el poeta habita aquest món, l'únic que hi ha, el món de les realitats terrenals, quotidianes -per exemple, muntanyes, ponents, aigües aturades, un gall, el boscat, un partit de tennis, un foc que crema en la nit...-, i només pot mostrar la seva vivència espiritual a través del silenci i del misteri que habita en la paraula cantada. Només a través de sentits establerts podrà fer ressonar sentits inesperats, altres veus.

Com és ben conegut, Wittgenstein en 1921 cloïa el seu *Tractatus* amb l'aforisme: “*D'allò que no es pot parlar, cal guardar-ne silenci*”. Aquesta observació,

---

⁸ Vinyoli, J., *op. cit.*, pàg: 82.

però, no cal interpretar-la com si hagués alguna cosa, alguna realitat inaprehensible amb paraules, de la qual hauríem d'abstenir-nos de parlar, sinó més aviat en el sentit que tot ja és davant nostre i a la vista, que no hi ha res ocult o amagat, de manera que tampoc hi hauria res de què parlar, res a pensar o dir amb les significacions quotidianes i establertes de les paraules, més enllà d'aquestes significacions. Ara bé, els humans trobarien aquesta situació insatisfactòria, i per això corren contra les barreres del llenguatge, tot intentant dir o pensar quelcom allí on no hi ha res a dir o pensar, allí on no seria possible dir o pensar res amb sentit. Heus ací, la raó del silenci conspicu que ens recomana Wittgenstein –el silenci de qui ha lluitat amb els límits del llenguatge. I també el motiu del cant espiritual de Vinyoli: mostrar la nostra vivència espiritual, la nostra lluita amb el llenguatge, a través del silenci i del misteri que habita en la paraula cantada.